

Paweł Tomaszewski

ORCID: 0000-0002-1892-2105

Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim

Z UKŁADU WARSZAWSKIEGO DO NATO – PRZEMIANY W POLITYCE BEZPIECZEŃSTWA POLSKI W ASPEKTCIE SIŁ ZBROJNYCH RP

Streszczenie

Niniejszy artykuł ukazuje historię przemian militarno-politycznych, w jakich wzięła udział Polska od początku drugiej połowy XX w. do 1999 r., w sposób szczególnie uwzględniając zagadnienia dotyczące organizacji i funkcjonowania Układu Warszawskiego oraz roli Polski w tym sojuszu wojskowym. W dalszej części artykułu zaprezentowano kryzys gospodarczo-polityczny, który doprowadził do rozpadu obozu socjalistycznego oraz nowy kierunek polityki bezpieczeństwa, jaki obrała Polska po 1989 r. wraz z jej drogą do NATO.

Słowa kluczowe: Układ Warszawski, NATO, rozpad ZSRR, upadek komunizmu, przemiany polityczne w Polsce, przemiany wojskowe w Polsce

Sytuacja militarno-polityczna po zakończeniu drugiej wojny światowej sprawiła, iż Polska znalazła się w bezpośredniej strefie wpływów ZSRR. Konsekwencją takiego stanu rzeczy była szeroko pojmowana konieczność podporządkowania interesów Warszawy decydującej woli Kremla¹. Oprócz oczywistych aspektów polityczno--gospodarczych, obejmowała ona także trzeci obszar związany z obronnością państw demokracji ludowej.

ZSRR ze względów politycznych początkowo nie dążył do stworzenia oficjalnej struktury istniejącego nieformalnie sojuszu wojskowego państw socjalistycznych. Utrzymanie gry pozorów miało dać Związkowi Sowieckiemu legitymację do przeforsowania na arenie międzynarodowej pomysłu zjednoczenia podzielonych na strefy okupacyjne Niemiec (VI 1948). Według wizji Moskwy, zjednoczone i silne Niemcy miałyby opowiedzieć się za socjalizmem i przystąpić do sojuszu antykapitalistycznego.

Tego ambitnego planu nie udało się Stalinowi zrealizować. W wyniku fiaska polityki radzieckiej 7 IX 1949 r. USA, Wielka Brytania i Francja zdecydowały o przekształceniu ich stref okupacyjnych w RFN. W odpowiedzi na ten fakt, strona sowiecka 7 X 1949 r. przekształciła własną strefę okupacyjną w NRD. Moskwa,

---

¹ J. Kaczmarek, *NATO – Europa - Polska*, Wrocław 2000, s. 15.

mimo porażki, nie zrezygnowała z prób zjednoczenia Niemiec, dalej bezskutecznie zabiegając o to na arenie międzynarodowej. Bez wątpienia pomocne tym zabiegom miało być lansowanie modelu pokojowo nastawionych państw socjalistycznych. Z tego powodu ZSRR nie odpowiedział adekwatnie na utworzenie 4 IV 1949 r. Sojuszu Północnoatlantyckiego, który był antysowieckim blokiem militarnym².

Formalna zmiana polityki Moskwy dotycząca decyzji tworzenia struktury polityczno-militarnego sojuszu nastąpiła w reakcji na układ paryski z 23 X 1954 r., kiedy to państwa zachodnie zezwoliły RFN na utworzenie własnej armii i wyraziły poparcie dla przyjęcia tego kraju do struktur NATO (do czego doszło w 1955 r.)³. Reakcją na takie posunięcie była decyzja przywódcy ZSRR Nikity Chruszczowa o utworzeniu Układu Warszawskiego, który powołany do życia 14 V 1955 r. w stolicy Polski⁴. Celem priorytetowym UW było niewątpliwie ujednoczenie polityki zagranicznej i militarnej ZSRR oraz państw od niego zależnych⁵. Sankcjonował on *de facto* istniejące od zakończenia II wojny światowej podporządkowanie ZSRR państw Europy Środkowo-Wschodniej wraz z ich siłami zbrojnymi⁶. Pozwalał też Związkowi Sowieckiemu na pełną kontrolę nad armiami sojusznicznymi w wypadku potencjalnej wojny z Zachodem⁷.

Traktat UW początkowo podpisany został na okres lat 30, a jego członkami zostali: ZSRR oraz republiki ludowe: Polski, Węgier, Niemiec, Czechosłowacji, Bułgarii, Rumunii, Albanii (do 1968 r.). Strategiczną i decyzyjną rolę polityczno--wojskową w niniejszym sojuszu pełnił samodzielnie ZSRR⁸. Polska z racji drugiego, co do wielkości potencjału militarnego po AR zajmowała w pakcie takie same mało istotne miejsce, jak pozostali satelici Kremla. Ze względów prestiżowych przyznano jednak Warszawie stanowisko zastępcy naczelnego dowódcy zjednoczonych sił. Mimo całkowitej podległości radzieckiemu dowództwu ze względów taktyczno-logistycznych, kierownictwo UW w 1958 r. podjęło decyzję, iż na wypadek konfliktu na pełną skalę LWP utworzy „Front Polski” („Front Nadmorski”) liczący 3 armie, którego celem miało być opanowanie Półwyspu

² Gizicki W., *Od układu do paktu, rewolucyjna zmiana w polityce bezpieczeństwa Polski*, Lublin 2011, s. 85.

³ Jarząbek W., *PRL w politycznych strukturach Układu Warszawskiego w latach 1955-1980*, Warszawa 2008, s. 9.

⁴ Kaczmarek J., *NATO w systemie bezpieczeństwa świata*, Wrocław 1998, s. 14.

⁵ Skrzypek A., *Mechanizmy uzależnienia. Stosunki polsko-radzieckie 1944-1957*, Pułtusk 2002, s. 343.

⁶ Ślusarczyk J., *Układ Warszawski. Działalność polityczna (1955-1991)*, Warszawa 1992, s. 108.

⁷ Dziurok A., *Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918-1989*, Warszawa 2011, s. 261.

⁸ Marcinkowski A., *Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego 1949-1989*, Warszawa 1992, s. 25.

Jutlandzkiego oraz przedarcie się przez północne Niemcy na terytorium Belgii i Holandii. W kalkulacjach sztabowych strony sowieckiej konflikt na pełną skalę zakładał masowe użycie broni jądrowej, co ograniczało czasowo wykonanie zadań postawionych przed frontem na 15 dni. Po tym okresie promieniowanie radioaktywne broni atomowej obydwu stron konfliktu zwyczajnie zabiłoby i tak większość żołnierzy polskich, którym udałoby się przeżyć.

Okres zimnej wojny w LWP to nie tylko współplanowanie i przygotowanie do niedoszłej trzeciej wojny światowej, ale również realne działania wynikające z doktryny obrony ustroju socjalistycznego. Przykładem takiej operacji w ramach której nocą z 20 na 21 VIII 1968 r. rozpoczęto interwencję sił UW na terenie wyłamującej się z komunistycznego obozu Czechosłowacji⁹, był „Dunaj”. Interwencja sił polskich, bułgarskich i węgierskich nad Wełtawą była tylko symbolicznym wkładem w kluczowy komponent sowiecki, który zasadniczo w ciągu kilku dni spacyfikował kontrrewolucyjne nastroje. Nie można jednak zapomnieć, iż udział 24 000 polskich żołnierzy w 500 000 masie agresorów na długie lata wzmógł antagonizmy w relacjach polsko-czechosłowackich.

W okresie PRL-u armia polska była wykorzystywana nie tylko do utrzymania porządku¹⁰ w ramach bloku wschodniego, ale także wewnątrz kraju do pacyfikacji buntującego się wobec komunizmu społeczeństwa. Przykładem takich pacyfikacji był: poznański Czerwiec 1956 r., Marzec 1968 r., Grudzień 1970 r. czy wreszcie stan wojenny z lat 1981-1983¹¹. Mając na uwadze akcje pacyfikacyjne LWP wobec własnych obywateli, należy jednak uwzględnić, że w sytuacji, gdy komunistyczne władze polskie nie stłumiłyby same szybko rozruchów społecznych, skazałyby się na o wiele bardziej krwawą interwencję Armii Radzieckiej, która na powrót zaprowadziłaby w Polsce ideologię socjalistyczną, na warunkach najbardziej odpowiadających Moskwie¹². Takie postawienie sprawy znajduje odbicie w historii w interwencjach Sowietów: Berlin VI 1953 r., Węgry X 1956 r., Czechosłowacja VIII 1968 r., Afganistan XII 1979 r. Pamiętając o widmie potencjalnej interwencji sowieckiej nad Wisłą, w obliczu kontrrewolucji nie można zapomnieć, iż na terenie

⁹ Kowalski L., *Kryptonim „Dunaj”: udział wojsk polskich w interwencji zbrojnej w Czechosłowacji w 1968 roku*, Warszawa 1992, s. 54.

¹⁰ Ludowe Wojsko Polskie – oprócz wprowadzenia i zabezpieczenia władzy komunistycznej w Polsce, prowadziło wiele akcji na rzecz bezpieczeństwa i gospodarki narodowej. Do najważniejszych sukcesów można zaliczyć: rozminowanie kraju w latach 1944-1957, zwalczanie powodzi i przeciwdziałanie jej skutkom, zwalczanie utrudnień i skutków zimy stulecia 1978/1979, pomoc w budowie infrastruktury kraju, np. trasy Warszawa-Katowice, szkoły „Tysiąclecia”, itd.

¹¹ Misiuk A., *Historia bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce*, Warszawa 2015, s. 27.

¹² Gizicki W., *Od układu do paktu...*, op. cit., s. 27.

Polski od 1945 r. stacjonowała PGW AR (68 miejsc dyslokacji) licząca około 65 000 żołnierzy wsparta ciężkim sprzętem oraz bronią nuklearną. Ponadto, wówczas Polska od wszystkich stron otoczona była państwami, na których terenie stacjonowały dywizje sowieckie¹³ i inne armie sojusznicze. Taki obraz sytuacji uniemożliwiał jakiegokolwiek oddolne przemiany społeczno-polityczne w Polsce, na które nie wyraziłby zgody Kreml. Obowiązująca doktryna Breżniewa określała jasno, jak blok wschodni rozprawi się z ewentualną kontrrewolucją w swych szeregach¹⁴.

Do chwili, kiedy w Polsce socjalizm posiadał względne poparcie społeczne, a część rodaków wierzyła w jego ideały, licząc, że po naprawieniu błędów sytuacja się poprawi, żelazny uścisk UW nie był negatywnie postrzegany, w czym wydatnie pomagała rozbudowana propaganda. Po wydarzeniach Sierpnia 80 r. i stanie wojennym 1981-1983¹⁵ sytuacja postrzegania sojuszu zmieniła się nieodwracalnie i mało który z Polaków popierał **przewodnią rolę PZPR i przyjaźń z ZSRR** zapisaną od 1976 r. w Konstytucji PRL. Od początku lat 80-tych XX wieku rola armii jako gwaranta socjalistycznego ustroju państwa niepomrotnie wzrosła, co można było najlepiej zauważyć na najwyższych stanowiskach władzy. Po wprowadzeniu stanu wojennego 13 XII 1981 r. Polska przestała być krajem demokracji ludowej, stając się *de facto* państwem rządzonym przez komunistyczną juntę, gdzie armia zaczęła odgrywać rolę bezpośredniego zaplecza władzy¹⁶.

Szanse na inną przyszłość dla Polski zaczęły pojawiać się bardzo powoli, dopiero w marcu 1985 r. po objęciu władzy w ZSRR przez Michaiła Gorbaczowa¹⁷. Nowy pierwszy sekretarz KC KPZR 26 IV 1985 r. uroczyście prolongował obowiązywanie UW o kolejne 20 lat, jednak ku zdumieniu przywódców państw demokracji ludowej ponownie zebranych w Warszawie zaznaczył, że zadaniem sojuszu jest tylko odparcie potencjalnego ataku ze strony NATO. Taka gra słów oraz dalsze drobne gesty ze strony przywódcy ZSRR wskazywały nieformalnie, że w wypadku potencjalnej kontrrewolucji w którymś z państw bloku wschodniego, nie dojdzie już do interwencji zbrojnej ZSRR wspartej przez pozostałych członków paktu.

U progu tego zakamuflowanego zwrotu w polityce sowieckiej LWP stanowiło znaczącą siłę liczącą około 400 000 tys. żołnierzy skomasowaną w trzech OW

¹³ Przez Polskę prowadziły strategiczne szlaki kolejowe z ZSRR do Niemieckiej Republiki Demokratycznej, w której stacjonowało ponad 300 000 sowieckich żołnierzy. Armia ta wymagała dziennie zaopatrzenia na poziomie 50-80 składów kolejowych.

¹⁴ Nie można także zapomnieć o pozytywnych aspektach Układu Warszawskiego, który do 7 XII 1970 r. był jedynym gwarantem polskiej granicy zachodniej na Odrze i Nysie Łużyckiej.

¹⁵ Gizicki W., *Od układu do paktu...*, op. cit., s. 27.

¹⁶ Misiuk A., *Historia bezpieczeństwa...*, op. cit., s. 77.

¹⁷ Gizicki W., *Od układu do paktu...*, op. cit., s. 12.

(warszawskim, śląskim i pomorskim) oraz dysponującą w czasie pokoju następującymi wielkimi jednostkami¹⁸: 8 dywizjami zmechanizowanymi, 5 dywizjami pancernymi, a także 1 dywizją desantową (o etacie brygady) oraz 1 dywizją powietrznodesantową (o etacie brygady). Oprócz ww. jednostek, wojska lądowe posiadały w swym składzie mniejsze jednostki (brygady, pułki): inżynieryjne, raketowe, artylerii, łączności. Do wojsk lądowych zaliczano także WOW, WOT i jednostki zabezpieczenia przegrupowania wojsk.

Komponent MW składał się natomiast z jednej jednostki uderzeniowej w postaci jednej flotyli okrętów oraz dwóch Flotyli Obrony Wybrzeża. Niniejsze eskadry posiadały wtedy na stanie: niszczyciel raketowy, 4 okręty podwodne, 13 kutrów raketowych, 8 kutrów torpedowych, 8 ścigaczy, 28 trałowców oraz 41 średnich i małych jednostek desantowych. MW w tamtym okresie wspierało wyspecjalizowane lotnictwo morskie oraz lądowe jednostki logistyczne, łączności i zabezpieczenia¹⁹.

WL jako oddzielny rodzaj sił zbrojnych w swym składzie posiadały 2 dywizje myśliwsko-bombowe oraz jedną lotnictwa myśliwskiego. Ponadto siły te uzupełniały trzy pułki śmigłowców bojowych oraz trzy transportowe i pułk rozpoznania taktycznego. Na etacie WL znajdowały się także jednostki szkoleniowe i szkolno-bojowe. Ostatnim istotnym elementem sił zbrojnych PRL były WOPK podzielone na trzy korpusy. W skład niniejszych korpusów wchodziło 7 pułków lotnictwa myśliwskiego, 1 dywizja przeciwlotniczych wojsk raketowych i artylerii, 2 dalsze brygady tego samego rodzaju sprzętu, a także 3 brygady wojsk radiotechnicznych wspieranych przez kolejne 3 pułki walki radioelektronicznej. Tak potężnie rozbudowane siły zbrojne pozwalały Polsce zmobilizować około 930 000 żołnierzy, którzy w ramach UW mogliby wykonać postawione przed nimi zadania w konfrontacji z zachodem²⁰. Wsparcie sprzętowe tej armii miało stanowić 3300 czołgów, 4900 transporterów opancerzonych (kołowych i gąsienicowych), 80 wyrzutni raket taktycznych mogących przenosić udostępnioną przez Sowieców broń nuklearną, 480 samolotów i śmigłowców bojowych oraz transportowych, a także około 100 jednostek pływających.

W czasie pokoju stan osobowy armii oscylował na poziomie wspomnianych uprzednio 400 000 żołnierzy²¹. Takimi wysokimi stanami osobowo-sprzętowymi LWP

¹⁸ Misiuk A., *Historia bezpieczeństwa...*, op. cit., s. 76.

¹⁹ Gizicki W., *Od układu do paktu...*, op. cit., s. 14.

²⁰ W planach działań wojennych III wojny światowej Ludowe Wojsko Polskie mogło przeznaczyć do uderzenia na Zachód 630 000 żołnierzy, pozostałe 300 000 miało zapewnić porządek na terenie kraju umożliwiając przemarsz przez Polskę drugiego rzutu strategicznego Armii Radzieckiej. Ponadto siły te miały na celu prowadzenie ewentualnych działań przeciwdesantowych.

²¹ Gizicki W., *Od układu do paktu...*, op. cit., s. 27.

mogło poszczycić się aż do końca 1985 r. Korzystna statystyka wojskowa nie uwzględniała jednak kryzysu gospodarczego²² początku lat 80-tych XX w., który spowodował drastyczne spowolnienie planów modernizacyjnych w latach 1980-1985, odbijające się w pierwszej kolejności na realnym potencjale lotnictwa oraz marynarki wojennej. Przygotowany na lata 1986-1990 plan rozwoju armii zakładał optymistycznie nadrobienie braków modernizacyjnych w siłach zbrojnych jednak nie uwzględniał, iż będzie to możliwe tylko wtedy, gdy poprawi się trudna sytuacja gospodarcza w kraju. Realści w SG zdawali sobie sprawę, że w perspektywie czasu konieczna będzie częściowa redukcja nadmiernie rozbudowanej armii. Polscy wojskowi, aby nie drażnić swych zwierzchników w Moskwie, redukcję stanu osobowego wojska nazwali roboczo restrukturyzacją, argumentując, że nowy sprzęt, który wejdzie na wyposażenie polskiej armii, pozwoli na lepsze wykonanie zadań przy relatywnie mniejszej liczbie żołnierzy.

Taka argumentacja przedstawiona na posiedzeniu UW jeszcze pięć lat wcześniej nie uzyskiwałaby aprobaty Kremla. Na przełomie lat 1985/1986 sytuacja wyglądała jednak zupełnie inaczej. ZSRR sam pogrążony był w głębokiej recesji, a jego niereformowana od lat gospodarka zwyczajnie przestała nadążać we wdrażaniu nowoczesnych technologii wojskowych, nie mówiąc już nawet o zdystansowanym dawno sektorze cywilnym. Dodatkowo polityka zewnętrzna prowadzona przez Michaiła Gorbaczowa pozwalała na dużo większą autonomiczność podejmowanych przez Warszawę decyzji.

Brak zdecydowanego sprzeciwu ze strony ZSRR stał się impulsem do rozpoczęcia w początkach 1986 r. redukcji w polskich siłach zbrojnych. Początkowo zmniejszenie stanów osobowych wojska nie było drastyczne i objęło przeformowanie uderzeniowych jednostek ze struktury dywizyjnej na brygadową. Tak było w przypadku 6. Pomorskiej Dywizji Desantowej, która stała się brygadą szturmowo-sesantową. Jeszcze głębsze zmiany miały miejsce w przypadku 7. Dywizji Desantowej, która przekształcona została w 7. Brygadę Obrony Wybrzeża.

Powolna redukcja osobowa armii nie była jednak podyktowana tylko kryzysem ekonomicznym, który nie pozwalał na wprowadzenie następców wyeksploatowanego sprzętu. Nie mniej istotnym elementem był czynnik ludzki. Młodzi Polacy znużeni niewydolnym systemem komunistycznym unikali zasadniczej służby wojskowej, a także tej o charakterze zawodowym, uważając armię za fundament władzy. Rozprzężenie gospodarczo-polityczne do którego doszło w 1988 r. także nie dawało nadziei na zapanowanie nad powolnym rozkładem struktur wojska.

²² Grala D., *Reformy gospodarcze w PRL (1982-1989)*, Warszawa 2005, s. 24.

Sytuacja, w jakiej znalazła się armia, wydawała się patowa, jednak rozwiązanie przyszło po raz kolejny z najmniej spodziewanej strony²³.

4 II 1989 r. w Moskwie doszło do spotkania ministrów obrony UW. W trakcie debaty kierownictwo radzieckie wyraziło sugestię w zakresie nadania charakteru obronnemu siłom zbrojnym Polski. Takie podejście ZSRR do doktryny ukazywało skalę problemów, w jakiej znalazł się lider bloku wschodniego²⁴. Na fali niespodziewanej odwilży Wschód-Zachód 3 V 1989 r. przybyła do Polski delegacja państw NATO, by nawiązać dialog dotycząc bezpieczeństwa międzynarodowego. Nieformalne rozmowy przeprowadzone w trakcie tej wizyty dały rezultaty 21 V 1989 r. podczas posiedzenia KOK, gdzie ustalono, iż w ramach zobowiązań wobec państw zachodnich zostanie dokonana redukcja sił zbrojnych Polski jako gest odprężenia, ale i warunek przyznania Warszawie niezbędnych kredytów.

Sytuacja diametralnie zmieniła się po 4 VI 1989 r., kiedy to władza komunistyczna poniosła klęskę w kontrolowanych przez siebie wyborach²⁵. Początkowo przegrana nie prognozowała upadku rządów komunistycznych w Polsce, dała jednak impuls do zmian w całym bloku wschodnim. Klęska PZPR w wyborach z czerwca 1989 r. zbiegła się z pierwszym etapem wycofywania AR z Polski, która początkowo nazwana była ograniczeniem jej obecności²⁶. Powolnej zmianie systemu polityczno-gospodarczego zaczęły towarzyszyć już jawne redukcje sił zbrojnych. Do końca 1989 r. rozformowano między innymi WOT²⁷, 2 dywizję zmechanizowaną. Ponadto Wojsko Polskie zlikwidowało wszystkie 5 dywizji pancernych, przekształcając je w dywizje zmechanizowane po uprzednim częściowym skadrowaniu i zmagazynowaniu nadwyżki sprzętu. Rok 1990 był czasem likwidacji WOPK, które zostały scalone z WL, tworząc nową strukturę wojsk lotniczych i obrony powietrznej kraju. W tym samym roku rozpoczęto także likwidację większości morskiego ekwiwalentu sił desantowych, które stały się zbędne po formalnym przejściu Polski na doktrynę obronną.

Siły Zbrojne III Rzeczypospolitej według stanu z 1 I 1990 r. posiadały 340 000 żołnierzy, z czego 206 000 stanowili poborowi. Trudna sytuacja gospodarcza kraju, jak i zmieniające się dynamicznie uwarunkowania polityczne nie pozwalały na utrzymywanie pod bronią takiej masy ludzi i sprzętu. Pod wpływem między innymi tych przesłanek 15 I 1990 r. minister obrony podjął decyzję o skróceniu

---

²³ Gizicki W., *Od układu do paktu...*, op. cit., s. 12.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Roszkowski W., *Najnowsza historia Polski 1980-2002*, Warszawa 2003, s. 17.

²⁶ Honkisz T., *Kronika 1989*, Warszawa 1993, s. 65.

²⁷ Wybrane jednostki zamiast likwidacji przekazano do dyspozycji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

zasadniczej służby wojskowej do 18 miesięcy²⁸. Kolejną zmianą, jaka objęła wojsko 7 II 1990 r., był pomysł wprowadzenia zakazu przynależności kadry zawodowej do jakiegokolwiek partii politycznej. Była to zaskakująca propozycja, ponieważ zdecydowana większość starszej kadry oficerskiej z ówczesnym ministrem obrony na czele była członkami PZPR aż do samorozwiązania partii, do którego doszło nocą z 28/29 I 1990 r.

Nie mniej istotne były zmiany na arenie międzynarodowej, w których pośrednio miała brać udział strona Polska. 24 IV 1990 r. prezydent (gen.) Wojciech Jaruzelski²⁹ w rozmowie z ministrem obrony ZSRR został poinformowany o planach przyszłej konferencji „dwa plus cztery” dotyczącej zjednoczenia Niemiec oraz wycofania stamtąd AR³⁰. Zwierzchnik sił zbrojnych ZSRR poinformował także stronę polską o planach dalszego ograniczenia kontyngentu sowieckiego nad Wisłą. O dalszych zmianach Kreml powiadomił sojuszników już 7 VI 1990 r., przekształcając oficjalnie UW z bloku o charakterze militarno-politycznym w organizację polityczno-wojskową. Od tego czasu likwidacja UW zaczęła wydawać się już tylko kwestią czasu³¹.

Ponowne niezdecydowanie Sowietów wykorzystał nowo wybrany demokratyczny rząd premiera Tadeusza Mazowieckiego, który 7 IX 1990 r. zwrócił się do rządu ZSRR z notą nakazującą wycofanie wojsk radzieckich z Polski³². Reakcją na apel ze strony Kremla była tylko nieznaczna gra na zwłokę, gdyż już 11 XII 1990 r. rozpoczęły się bilateralne rozmowy dotyczące ustalenia harmonogramu wycofania PGW z Polski. O rozpoczęciu procesu ewakuacji AR zdecydował też bardzo ważny fakt polityki międzynarodowej. 25 II 1991 r. w Budapeszcie podpisano porozumienie o zakończeniu współpracy wojskowej państw UW³³. Od tego momentu istnienie sojuszu miało charakter fikcyjny. Taki stan rzeczy pozwolił na to by 8 IV 1991 r. rozpoczął się proces zasadniczego wycofania AR z Polski. W trakcie jego trwania miało miejsce kolejne ważne wydarzenie.

1 VII 1991 r. na posiedzeniu w Pradze definitywnie zlikwidowano resztki UW. Państwa zachodnie, zachowując pozycję wyczekującą, z niedowierzaniem przyglądały się wewnętrznemu rozpadowi potężnego imperium trzymającego

²⁸ Na jednostkach pływających marynarki wojennej służba w tamtym okresie trwała 24 miesiące.

²⁹ Gizicki W., *Od układu do paktu...*, op. cit., s. 20.

³⁰ Kuczyński W., *Solidarność u władzy. Dziennik 1989-1993*, Gdańsk 2010, s. 38.

³¹ Stańczyk J., *Przeobrażenia międzynarodowego układu sił w Europie na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Analiza uwarunkowań i mechanizmów w kontekście bezpieczeństwa międzynarodowego*, Warszawa 1999, s. 128.

³² Nowak J., *Od hegemonii do agonii. Upadek Układu Warszawskiego – polska perspektywa*, Warszawa 2011, s. 194.

³³ Kwicinski J., *Wriemia i sluczaj. Zamietki professionala*, Moskwa 1999, s. 33.

w ryzach cały blok wschodni. Ostatnia próba zatrzymania rozkładu ZSRR podjęta przez wojskowy zamach stanu przeprowadzony w Moskwie 19-22 VIII 1991 r. nie powiodła się, co sprawiło, iż 26 XII 1991 r. doszło do definitywnego rozpadu Związku Sowieckiego.

Dla strony polskiej oznaczało to konieczność prowadzenia uzgodnień dotyczących ewakuacji wojsk, których prawnym spadkobiercą stała się nowo powstała Federacja Rosyjska. Proces ewakuacji armii rosyjskiej z Polski trwał nieprzerwanie do 18 IX 1993 r., kiedy to w godzinach porannych ostatni rosyjski eszelon opuścił terytorium naszego kraju. W przededniu tego faktu odbyło się symboliczne pożegnanie oficerów armii rosyjskiej, które miało miejsce w Belwederze. Wybór daty pożegnania rosyjskich wojskowych na 17 IX 1993 r. nie był przypadkowy³⁴ i miał bez wątpienia podtekst polityczno-historyczny, będąc nawiązaniem do agresji ZSRR na Polskę 17 IX 1939 r.³⁵

Zaistniałe błyskawicznie wydarzenia na arenie międzynarodowej miały niebagatelny wpływ na sytuację w siłach zbrojnych Polski. WP zaczynało 1990 r. armią liczącą 340 000 ludzi, by w końcu roku zmniejszyć liczbę etatów do 260 000 żołnierzy. Kolejny rok 1991 przyniósł dalszą redukcję do stanu 215 000 ludzi. Na przestrzeni lat 1992-1996 stan osobowy armii utrzymywał się na poziomie 215 000-225 000 wojskowych. W latach 1997-1999 miała w Polsce miejsce kolejna redukcja sił zbrojnych tym razem do poziomu 195 000 żołnierzy, której ponownie towarzyszyło rozformowanie wielu jednostek różnego szczebla³⁶.

Proces zmniejszania sił zbrojnych w dużo mniejszym stopniu objął kadre zawodową, której stan w latach 1990-1999 zmniejszył się jedynie o 15 000 ludzi³⁷. Głównym obszarem redukcji było zmniejszenie liczby żołnierzy zasadniczej służby wojskowej, których w analogicznym okresie ubywało aż 65 000. Oprócz redukcji osobowych w WP przeprowadzono także ograniczenia sprzętu znajdującego się

³⁴ Po 18 IX 1993 r. w Polsce przebywała tylko 30-osobowa misja rosyjskich wojskowych nadzorująca tranzyt przez Polskę jednostek armii federalnej wycofywanych z terytorium Niemiec. Misję tę rozwiązano w 1994 r.

³⁵ Gizicki W., *Od układu do paktu...*, op. cit., s. 18.

³⁶ W chwili wstąpienia do NATO wojska lądowe składały się z: korpusu powietrzno zmechanizowanego (sic!), pięciu dywizji zmechanizowanych, dywizji kawalerii pancernej, dywizji obrony wybrzeża (sic!), brygady piechoty górskiej, trzech brygad artylerii, dwóch pułków przeciwlotniczych, dwóch pułków rakiet, trzech brygad saperów, dwóch pułków drogowo-mostowych, dwóch pułków komunikacji, pułku pontonowego, pułku obrony przeciwchemicznej, batalionu obrony przeciwchemicznej, brygady radiowo-kablowej, dwóch pułków radiowo-kablowych, brygady łączności, trzech pułków dowodzenia, dwóch pułków radioelektronicznych, trzech brygad obrony terytorialnej, brygady logistycznej, pułku specjalnego komandosów oraz dwóch pułków śmigłowców bojowych.

³⁷ Tak mała redukcja kadry zawodowej wynikała z odejść żołnierzy na emeryturę.

w linii³⁸. Zjawisku temu towarzyszyła czasami rażąca niegospodarność. Przykładem takiego stanu rzeczy było wyzbycie się w 1994 r. 62 najnowocześniejszych BWP-2, które pod pozorem oszczędności sprzedano do krajów afrykańskich³⁹. W latach 1996-1999 wycofano z linii samoloty Mig-23, co argumentowano skreślaniem ich ze stanu ze względu na dobiegające do końca rezerwy.

Zapomniano jednak zważyć, że tej sytuacji w linii dalej zachowano samoloty Mig-21, których granica eksploatacji także dobiegała końca, a posiadały one dużo gorsze parametry taktyczne jako sprzęt relatywnie starszy⁴⁰. Próba kontroli sprzedaży tej i innej broni z jednostek liniowych oraz wojskowych magazynów prowadzona przez spółki: Cenrex, Steo, Falcon zakończyła się zdymisjonowaniem dociekliwego ministra obrony Piotra Kołodziejczyka⁴¹.

Mankamenty transformacji ustrojowej obejmujące państwo, jak i same siły zbrojne nie stanęły jednak na drodze do integracji Polski ze strukturami NATO⁴². Już w marcu 1991 r. prezydent Lech Wałęsa, wizytując siedzibę główną sojuszu, oświadczył, że Polska chce bezpiecznej Europy, a jej gwarancją jest NATO. Analogiczna deklaracja pojawiła się także w *exposé* premiera Jana Olszewskiego⁴³ w grudniu 1991 r. Reakcją na takie stanowisko Polski była deklaracja sekretarza generalnego ATO Manfreda Wörnera⁴⁴, który 12 III 1992 r. stwierdził, że „drzwi do NATO są otwarte”⁴⁵. Dalszą inicjatywę w tej sprawie przejęła strona polska. 24 VIII 1993 r. w Warszawie podczas wizyty roboczej prezydent Borys Jelcyn powiedział, że Rosja nie będzie sprzeciwiała się wstąpieniu Polski do NATO. Strona polska, posiadając tę spontaniczną rosyjską aprobatę, 12 I 1994 r. wraz z Czechami

³⁸ Gizicki W., *Od układu do paktu...*, op. cit., s. 31.

³⁹ BWP 2 zostały sprzedane w 1994 r. do Angoli i Togo na wniosek szefa Sztabu Generalnego bez zgody urzędującego ministra obrony. Ze środków pozyskanych ze sprzedaży 62 BWP-2 zakupiono dla wojska 112 samochodów terenowych marki Mercedes, co uczyniło tę sprzedaż jedną z największych malwersacji, jakie dotknęły armię w pierwszej połowie lat 90-tych XX w.

⁴⁰ Samoloty MIG-23, które miały najmniejszy nalot i nadawały się do eksploatacji zostały zniszczone lub sprzedane za granicę.

⁴¹ Minister obrony Piotr Kołodziejczyk został zdymisjonowany na skutek „obiadu drawskiego”. Najważniejszymi merytorycznymi przyczynami tego spotkania były uprzednie nieudane próby wyjęcia spod władzy i kontroli ministra obrony narodowej – wówczas Piotra Kołodziejczyka – Wojskowych Służb Informacyjnych i podporządkowanie ich szefowi Sztabu Generalnego, co z kolei umożliwiłoby między innymi dalszy handel bronią.

⁴² Skubiszewski K., *Polityka zagraniczna i odzyskanie niepodległości. Przemówienia, oświadczenia, wywiady 1989-1993*, Warszawa 1997, s. 105.

⁴³ Krzeczunowicz A., *Krok po kroku, Polska droga do NATO*, Kraków 1999, s. 75.

⁴⁴ Gizicki W., *Od układu do paktu...*, op. cit., s. 25.

⁴⁵ Ibidem.

i Węgrami przystąpiła do programu „Partnerstwo dla Pokoju”, formalnie rozpoczynając swoją drogę do integracji ze strukturami sojuszu⁴⁶.

Pierwszą próbą wykazania się polskich żołnierzy po przystąpieniu do niniejszego programu było wysłanie kontyngentu wojskowego na Haiti, gdzie od 15 XI 1994 r. do 13 XII 1994 r. przebywali komandosi z jednostki Grom⁴⁷. Misja ta, pomimo skromnej obecności na poziomie około 50 operatorów, zakończyła się pełnym sukcesem. Chcąc zdobyć zaufanie przyszłych sojuszników, w listopadzie 1995 r. rząd polski zgłosił chęć wysłania żołnierzy do udziału w misji IFOR. Już 5 II 1996 r. 16. batalion Powietrznodesantowy oficjalnie rozpoczął misję w Bośni i Hercegowinie⁴⁸.

Mandat IFOR-u wygasł 20 XII 1996 r. i w związku z faktem niewypełnienia wszystkich postanowień traktatu na jego miejsce powołano siły stabilizacyjne – SFOR, w których ponownie wzięli udział między innymi polscy żołnierze⁴⁹.

Zaangażowanie Polski zostało wkrótce docenione przez NATO⁵⁰. Na szczycie sojuszu w Madrycie, który miał miejsce 8 VII 1997 r., zaproszono Polskę, Czechy i Węgry, aby omówić reguły panujące w sojuszu. Po zakończeniu szczytu przyszli kandydaci mieli czas na zintegrowanie się z podstawowymi wymaganiami obowiązującymi w NATO⁵¹. Na spełnienie pozostałych mieli otrzymać okres przejściowy po wstąpieniu w szeregi paktu. Najważniejszym aspektem konferencji było jednak wyznaczenie granicznego terminu przyjęcia nowych państw do NATO określonego nie później niż w kwietniu 1999 r. Zgodnie z przewidzianym harmonogramem, 29 I 1999 r. sekretarz generalny NATO Javier Solana wystosował trzy oficjalne zaproszenia do członkostwa w Sojuszu. 12 III 1999 r.⁵² w Independence w stanie Missouri Polska wraz z Czechami i Węgrami została przejęta oficjalnie do struktur NATO przy okazji obchodów półwiecza istnienia sojuszu⁵³.

---

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ W latach 1990-1999 GROM podlegał pod Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, jednak na czas niniejszej misji został podporządkowany Ministerstwu Obrony Narodowej.

⁴⁸ Gizicki W., *Od układu do paktu...*, op. cit., s. 30.

⁴⁹ Smolarek M., *Operacje pokojowe NATO*, [w:] *Międzynarodowe operacje pokojowe i stabilizacyjne w polskiej polityce bezpieczeństwa w XX i XXI*, red. D. Kozerski, Warszawa 2016, s. 124.

⁵⁰ Ciechanowski G., *Polskie kontyngenty wojskowe w operacjach pokojowych 1990-1999*, Toruń 2010, s. 124.

⁵¹ Polska, by wstąpić do NATO, musiała spełnić minimalne wymogi stawiane kandydatom, co wymagało zmian technicznych i prawnych między innymi, takich jak: zagwarantowanie wydatków na obronność na poziomie 1,95% PKB, dostosowanie swojego systemu kontroli ruchu powietrznego, tj. wyposażenie części samolotów i obrony przeciwlotniczej w urządzenia identyfikacji „swój-obcy” czy zapewnienie bezpiecznej łączności

⁵² Gizicki W., *Od układu do paktu...*, op. cit., s. 26.

⁵³ Ibidem.

Dekada 1989-1999 od „Jesieni Ludów” do wstąpienia Polski do NATO pokazała, jak bardzo dynamicznie zmienił się współczesny świat i rządzące nim sojusze⁵⁴. Historia ponownie ukazała, że w polityce nie ma nic pewnego, ani nic nie jest ustalone na zawsze. Wielkie przełomy i decydujące chwile nie mogły jednak od zaraz odmienić marazmu, w jakim od lat znajdowały się polskie siły zbrojne. Pomimo upływu prawie 30 lat od rozwiązania Układu Warszawskiego, znaczna część uzbrojenia Wojska Polskiego dalej bazuje na przestarzałych sowieckich modelach czy ich licencjach. Pokazuje to, że oprócz woli politycznej i zaangażowania żołnierzy do przeprowadzenia zasadniczych zmian w wojsku potrzeba jeszcze dodatkowo trzech rzeczy które o których osobiście Wspominał Napoleon Bonaparte. To znaczy: po pierwsze pieniądze, po drugie pieniądze i po trzecie jeszcze raz pieniądze.

Wykaz skrótów

ZSRR – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

RFN – Republika Federalna Niemiec

USA – Stany Zjednoczone Ameryki

NRD – Niemiecka Republika Demokratyczna

NATO – Sojusz Północnoatlantycki

UW – Układ Warszawski

AR – Armia Radziecka

LWP – Ludowe Wojsko Polskie

PRL – Polska Rzeczypospolita Ludowa

PGW – Północna Grupa Wojsk

PZPR – Polska Zjednoczona Partia Robotnicza

KC – Komitet Centralny

KPZR – Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego

OW – okręg wojskowy

MW – marynarka wojenna

WOW – Wojska Obrony Wewnętrznej

WOT – Wojska Obrony Terytorialnej

WL – wojska lotnicze

WOPK – Wojska Obrony Powietrznej Kraju

SG – Sztab Generalny

KOK – Komitet Obrony Kraju

WP – Wojsko Polskie

BWP – bojowy wóz piechoty

IFOR – międzynarodowe siły wojskowe pod przywództwem NATO

SFOR – Siły Stabilizacyjne NATO

⁵⁴ Centkowska E., *Jesień Ludów '89. Kalendarium wydarzeń*, Warszawa 1992, s. 7.

Bibliografia

1. Centkowska E., *Jesień Ludów '89. Kalendarium wydarzeń*, Warszawa 1992.
2. Ciechanowski G., *Polskie kontyngenty wojskowe w operacjach pokojowych 1990-1999*, Toruń 2010.
3. Dziurok A., *Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918-1989*, Warszawa 2011.
4. Gizicki W., *Od układu do paktu, rewolucyjna zmiana w polityce bezpieczeństwa Polski*, Lublin 2011.
5. Grala D., *Reformy gospodarcze w PRL (1982-1989)*, Warszawa 2005.
6. Honkisz T., *Kronika 1989*, Warszawa 1993.
7. Jarząbek W., *PRL w politycznych strukturach Układu Warszawskiego w latach 1955-1980*, Warszawa 2008.
8. Kaczmarek J., *NATO –Europa -Polska*, Wrocław 2000.
9. Kaczmarek J., *NATO w systemie bezpieczeństwa świata*, Wrocław 1998.
10. Kowalski L., *Kryptonim „Dunaj”: udział wojsk polskich w interwencji zbrojnej w Czechosłowacji w 1968 roku*, Warszawa 1992.
11. Krzczunowicz A., *Krok po kroku, Polska droga do NATO*, Kraków 1999.
12. Kuczyński W., *Solidarność u władzy. Dziennik 1989-1993*, Gdańsk 2010.
13. Kwicinski J., *Wriemia i sluczaj. Zamientki professionala*, Moskwa 1999.
14. Marcinkowski A., *Organizacja Paktu Pólnocnoatlantyckiego 1949-1989*, Warszawa 1992.
15. Misiuk A., *Historia bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce*, Warszawa 2015.
16. Nowak J., *Od hegemonii do agonii. Upadek Układu Warszawskiego – polska perspektywa*, Warszawa 2011.
17. Roszkowski W., *Najnowsza historia Polski 1980-2002*. Warszawa 2003.
18. Skrzypek A., *Mechanizmy uzależnienia. Stosunki polsko-radzieckie 1944-1957*, Pułtusk 2002.
19. Skubiszewski K., *Polityka zagraniczna i odzyskanie niepodległości. Przemówienia, oświadczenia, wywiady 1989-1993*, Warszawa 1997.
20. Smolarek M., *Operacje Pokojowe NATO*, [w:] *Międzynarodowe operacje pokojowe i stabilizacyjne w polskiej polityce bezpieczeństwa w XX i XXI*, red. D. Kozerski, Warszawa 2016.
21. Stańczyk J., *Przeobrażenia międzynarodowego układu sił w Europie na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Analiza uwarunkowań i mechanizmów w kontekście bezpieczeństwa międzynarodowego*, Warszawa 1999.
22. Ślusarczyk J., *Układ Warszawski. Działalność polityczna (1955-1991)*, Warszawa 1992.

From the Warsaw Pact to NATO – changes in Poland's national security policy transformation of the Armed Forces

Abstract

This article presents the history of military and political changes in which Poland took part from the beginning of the second half of the 20th century to 1999. In particular, it focuses on issues related to the organization and functioning of the Warsaw Pact and the role of Poland in this military alliance. The article also describes the economic and political crisis that led to the collapse of the socialist camp, the new direction of the national security policy Poland chose after 1989 and the country's road to NATO membership.

Keywords: Warsaw Pact, NATO, collapse of the USSR, the fall of communism, political changes in Poland, military transformations in Poland